

# سازوکار حل و فصل اختلافات در سازمان جهانی تجارت و منافع کشورهای در حال توسعه

موسی موسوی زَنُوز

(کارشناس ارشد حقوق بین الملل، دفتر نمایندگی نام الاختیار تجاری وزارت بازرگانی)

نظام ماهیت دوگانه آن است، به این ترتیب که می‌توان در حل اختلافات از هر یک از روش‌های حقوقی و غیر حقوقی حل و فصل اختلافات سود جست.

در فرآیند حل اختلافات سازمان جهانی تجارت علاوه بر طرفین اختلاف، رکن حل اختلاف<sup>(۳)</sup>، هیأت‌های رسیدگی کننده به اختلاف، رکن استیناف<sup>(۴)</sup> و دبیرخانه سازمان دخالت دارند.<sup>(۵)</sup> رکن حل اختلاف در واقع همان شورای عمومی است که کلیه اعضای سازمان را شامل می‌شود و وظایف خود در مورد حل اختلافات را در شامان رکن حل اختلاف انجام می‌دهد. صلاحیت رکن حل اختلاف که براساس تفاهمنامه مذکور به عنوان مرجع دائمی حل اختلاف تشکیل شده است، گذشته از حل و فصل اختلافات، ارائه تفاسیر رسمی از مقررات و نظارت بر اجرای احکام و توصیه‌ها را نیز شامل می‌شود. اعضای هیأت‌های رسیدگی کننده ترجیحاً با توافق طرفین دعوی، از میان کارشناسانی انتخاب می‌شوند که اعضا به رکن حل اختلاف پیشنهاد می‌دهند. رکن استیناف هفت عضو ثابت دارد که در هر پرونده سه نفر از آن‌ها هیأت استیناف را تشکیل می‌دهند. این دو، مسوول اصلی رسیدگی قضایی به اختلافات اند. در نهایت، دبیرخانه سازمان مسوول جنبه‌های اداری حل اختلافات و کمک به هیأت‌های رسیدگی کننده در مسایل حقوقی و تشریفات رسیدگی است. مراحل مختلف فرآیند حل اختلافات در سازمان به شرح زیر است:

- صدور اطلاعیه توسط کشور شاکی برای کشور مشتکی عنه و رکن حل اختلاف و تقاضای آغاز مشورت برای سازش؛  
- انجام گفت‌وگوهای مشورتی؛

- تشکیل هیأت رسیدگی توسط رکن حل اختلاف در صورت به شکست انجامیدن مشورت‌ها و تقاضای هر یک از طرفین اختلاف؛  
- تسلیم گزارش هیأت رسیدگی که شامل نتیجه‌گیری و توصیه‌هایی برای رفع اختلافات خواهد بود؛

- تشکیل هیأت استیناف توسط رکن حل اختلاف در صورت اعتراض هر یک از طرف‌های اختلاف به گزارش هیأت رسیدگی کننده؛  
- تسلیم گزارش هیأت استیناف به رکن حل اختلاف؛

- بررسی گزارش هیأت رسیدگی کننده یا گزارش هیأت استیناف توسط رکن حل اختلاف؛ و  
- اجرای توصیه‌های هیأت رسیدگی کننده یا هیأت استیناف توسط طرف یا طرف‌های دعوی.

طرف‌های اختلاف به طور همزمان با هر یک از این مراحل، می‌توانند از رویه‌های اختیاری یعنی مساعی جمیله، میانجی‌گری، سازش و داوری نیز سود جویند که بیشتر بامشارکت مدیر کل سازمان جهانی تجارت صورت می‌گیرد.

## ۳- بررسی منافع و چالش‌های ساز و کار حل و فصل اختلافات سازمان جهانی تجارت برای کشورهای در حال توسعه

بررسی سازمان جهانی تجارت از منظر کشورهای در حال توسعه، همواره متضمن مطالعه بر خورد خاص این سازمان و کشورهای عضو آن با این کشورهاست.

این مقاله چگونگی در دستور کار قرار گرفتن اختلافات تجاری کشورها در سازمان جهانی تجارت را بررسی می‌کند. در این راستا، ابتدا مراحل طرح مساله در این سازمان ارائه شده است. سپس نهادهای درگیر به ویژه نهاد «رکن حل اختلاف» این سازمان و نقش و کارکرد آن‌ها مورد بررسی قرار گرفته است. توجه به دو پرونده تجاری مربوط به ۱- هندوستان و آمریکا (در مورد اعمال تعرفه بر پوشاک هندوستان از سوی آمریکا) و ۲- ونزویلا و آمریکا (در مورد اعمال تعرفه بر بنزین ونزویلا از سوی آمریکا) چگونگی سیر پرونده‌های تجاری در سازمان جهانی تجارت، در چارچوب حقوق بین الملل عمومی و رابطه میان دولت‌ها، تجزیه و تحلیل شده است.

## ۱- مقدمه: طرح موضوع

نظام تجارت چند جانبه در حال حاضر تنظیم کننده تقریباً ۹۷ درصد تجارت جهانی است. چنین نظام گسترده‌ای بالطبع شامل قواعد و مقررات متعدد و پیچیده‌ای است و سازمان جهانی تجارت به عنوان نماد این نظام از سال ۱۹۹۵ با مجموعه‌ای از موافقتنامه‌ها، تفاهم نامه‌ها، مقررات و قواعد مربوط به تجارت بین الملل، بر روابط تجاری میان ۱۴۴ کشور جهان، حکومت دارد. شناخت این سازمان بدون داشتن درک صحیحی از روش‌هایی که برای ضمانت اجرای تعهدات کشورهای عضو پیش بینی شده، امکان پذیر نیست؛ ساز و کار حل و فصل اختلافات این سازمان تجلی گاه این روش‌های ضمانت است. بررسی این ساز و کار به ویژه از دیدگاه مدیران و بازرگانان کشورهای در حال توسعه موضوع این مقاله است؛ با این هدف که فعالان اصلی صحنه تجارت بین الملل بتوانند چالش‌های موجود و منافع ناشی از عضویت در سازمان جهانی تجارت را با نظری جامع مورد بررسی قرار دهند و خود را برای شرایط جدید آماده کنند.

## ۲- بررسی ساز و کار حل و فصل اختلافات در سازمان جهانی تجارت

ایجاد ساز و کاری چند جانبه و قدرتمند برای حل و فصل اختلافات که برخی ضعف‌های قبلی «گات» را بر طرف کند، یکی از جدیترین اهداف مذاکرات دور اروگوئه بود. نظام حل اختلافات گات، در دو ماده ۲۲ و ۲۳ این موافقتنامه<sup>(۱)</sup> در نظر گرفته شده بود که بعدها در طول ادوار مذاکرات گات به طور نه چندان رضایت بخشی مورد اصلاح قرار گرفت. نظام حل و فصل اختلافات در دستور کار دور اروگوئه نیز قرار گرفته بود که به امضای موافقتنامه ای در ۱۹۸۹ در این مورد منتهی شد. در نهایت، تفاهمنامه سازمان جهانی تجارت راجع به تشریفات و قواعد حاکم بر حل و فصل اختلافات در زمره ضمانت موافقتنامه تاسیس سازمان جهانی تجارت در سال ۱۹۹۴ به تصویب رسید؛ البته مواد (۲۲ و ۲۳) گات ۱۹۴۷ هم بدون هیچ تغییری به عنوان مبین قواعد کلی حل و فصل اختلافات در گات ۱۹۹۴ تکرار شد. هدف این تفاهمنامه<sup>(۲)</sup> پیش بینی نظامی کارآمد، قابل اعتماد و مبتنی بر قواعد، به منظور حل اختلافات ناشی از اجرای موافقتنامه تاسیس سازمان جهانی تجارت در چارچوبی چند جانبه و در جهت حفظ حقوق و تعهدات اعضا، است. یکی از ویژگی‌های این

کشورهای در حال توسعه انتظار داشته‌اند که کشورهای توسعه یافته بر خوردی ترجیح آمیز با آن‌ها داشته باشند. این انتظار در بسیاری موارد برآورده شده است. با وجود این، در مواردی کشورهای در حال توسعه معتقدند بر خورد مورد نظر متضمن ترجیح مفیدی نبوده است. گذشته از این موضوع، تعهدات مختلفی که عضویت در سازمان برای کشورها ایجاد می‌کند، به علت ناتوانی اقتصادی، کشورهای در حال توسعه را با چالش‌هایی روبه‌رو می‌کند. ساز و کار حل و فصل اختلافات سازمان نیز به موجب تفاهم نامه مربوط به تشریفات و قواعد حاکم بر حل و فصل اختلافات، از سویی مقررات ترجیح آمیزی را برای کشورهای در حال توسعه پیش‌بینی کرده و از سویی دیگر چالش‌هایی را پیش روی آن‌ها نهاده است؛ البته نباید فراموش کرد که فارغ از این ترجیحات و چالش‌ها، ساز و کار مذکور منافعی را هم برای این کشورها در بر دارد.

آنچه در زمینه رفتار ترجیح آمیز می‌توان گفت این است که در طول مشورت‌ها، اعضا موظف شده‌اند مشکلات و علایق ویژه کشورهای در حال توسعه را مورد توجه خاص قرار دهند. در تشکیل هیأت‌های رسیدگی کننده نیز چنانچه یکی از طرف‌های اختلافه کشور در حال توسعه باشد دست کم یک عضو هیأت رسیدگی کننده باید، در صورت تقاضای آن کشور، از میان کشورهای در حال توسعه انتخاب شود. در زمینه تشریفات رسیدگی هیأت‌ها نیز چنانچه یکی از طرف‌های دعوی کشوری در حال توسعه باشد، گزارش هیأت باید صریحاً نشانگر چگونگی توجه هیأت به مقررات مربوط به رفتار ویژه و ترجیح آمیز هر یک از موافقتنامه‌های سازمان باشد که از سوی آن کشور مطرح شده است. در مرحله اجرا و نظارت بر اجرای توصیه‌ها و احکام نیز باید موضوعات مؤثر بر منافع کشورهای در حال توسعه مورد توجه خاص قرار گیرند. چنانچه دعوی را یک کشور در حال توسعه مطرح کرده باشد، رکن حل اختلاف باید (علاوه بر اعمال ساز و کار عادی نظارت بر اجرا) بررسی کند که با در نظر گرفتن حوزه شمول اقداماتی که مورد اعتراض قرار گرفته‌اند و همچنین تأثیرات این اقدامات بر اقتصاد کشور در حال توسعه مورد نظر، چه اقدام دیگری را می‌توان صورت داد. همچنین کشورهای در حال توسعه حق دارند از کمک‌ها و توصیه‌های حقوقی کارشناسان واجد شرایط سازمان جهانی تجارت در جریان دعوی سود جویند.

منافع ناشی از ساز و کار حل و فصل اختلافات سازمان برای کشورهای در حال توسعه، به آنچه ذکر شد و به طور خاص و آشکار در مقررات مربوطه پیش‌بینی شده است، محدود نمی‌شود. مهمترین منفعت ناشی از این ساز و کار برای این کشورها به یکی از اصول آن یعنی تکیه بر اقدامات چند جانبه مربوط می‌شود که نتیجه آن عدم امکان توسل کشورها، به ویژه کشورهای قدرتمند و توسعه یافته به اقدامات یک جانبه علیه کشورهای در حال توسعه است. به علاوه، اطمینان ناشی از وجود این ساز و کار نسبت به رعایت مقررات و تعهدات سازمان تجارت جهانی، برای تمامی کشورها به ویژه کشورهای در حال توسعه‌ای که از ابزار اقتصادی قابل توجهی برای تضمین منافع‌شان در رابطه با شرکای تجاری قدرتمند برخوردار نیستند، حائز ارزش بسیاری است. ویژگی‌های خودکار بودن و محدودیت زمانی داشتن فرآیند حل و فصل اختلافات نیز حائز منافع برای کشورهای در حال توسعه است.

البته، کشورهای در حال توسعه برای سود بردن از ساز و کار حل و فصل اختلافات سازمان جهانی تجارت با چالش‌هایی نیز روبه‌رو هستند. از آنجا که توسل به این ساز و کار برای حل اختلافات، معمولاً متضمن اعلام وجود موازین یا اقدامات خلاف مقررات سازمان در کشوری، توسط بازرگانان کشورهای دیگر است، وجود رابطه‌ای نظام‌مند و منسجم میان بازرگانان، تولیدکنندگان و صادرکنندگان با دولت حائز اهمیت فراوانی است. اما، متأسفانه چنین رابطه‌ای در بسیاری از کشورهای در حال توسعه وجود ندارد. به علاوه سود جستن از این ساز و کار، مستلزم آگاهی و اطلاع از مقررات این سازمان و حقوق و تعهدات کشور خود، و همچنین حقوق و تعهدات کشورهای دیگر در سطح عمومی (اعم از دولت و جامعه) است که این نیز وجود نظام آموزشی و اطلاع رسانی جامع و گسترده‌ای را می‌طلبد. متأسفانه کشورهای در حال توسعه معمولاً فاقد چنین نظام آموزشی‌ای هستند. از سوی دیگر، کشورهای توسعه یافته برای حصول اطمینان از حفظ منافع بازرگانان خود، نهادهای بسیار کار آمدی را برای بررسی رفتار کشورهای دیگر در زمینه تجارت بین‌الملل و سیاست‌های تجاری وضع کرده‌اند تا در جریان دعوی از آن‌ها بهره ببرند. برای مثال،

در آمریکا سازمانی در زمینه نظارت بر نحوه قیمت گذاری کشورها بر کالاها، صادراتی‌شان، به منظور شناسایی از موارد قیمت شکنی (دامپینگ) در آن کشورها، فعالیت می‌کند. این کشور روش‌های پیچیده‌ای برای این بررسی بکار می‌برد. ایجاد چنین نهادها و انجام چنین بررسی‌هایی مسلماً مستلزم صرف هزینه‌های قابل توجهی است. کشورهای در حال توسعه نه توان مالی چنین کاری را دارند و نه از زیر ساخت‌های اداری لازم برای سود جستن از آن برخوردارند. ضمن اینکه این کار پشتوانه علمی بسیار قوی را می‌طلبد. سرانجام طرح دعوی نزد رکن حل اختلاف یا شرکت در آن به عنوان خواننده و پیگیری امر، مستلزم صرف هزینه‌های هنگفت و وجود زمینه‌های علمی و تحقیقاتی لازم و همین طور نهادهای اداری و حقوقی مربوطه در کشورهای عضو است. این در حالی است که بیشتر کشورهای در حال توسعه از هیچ یک از توانایی‌ها، زمینه‌ها و نهادهای مورد نظر برخوردار نیستند.

#### ۴- بررسی منافع و چالش‌های ساز و کار حل و فصل اختلافات سازمان جهانی تجارت برای بازرگانان و بنگاه‌های تجاری

بازرگانان و بنگاه‌های تجاری، اعم از تولید کنندگان صنعتی، کشاورزی و خدماتی، صادرکنندگان و واردکنندگان، عاملان اصلی عرصه تجارت بین‌المللی‌اند. و در واقع آن‌ها نتیجه تمامی مقررات و حقوق و تعهدات کشورها را حس می‌کنند. به این ترتیب اطمینان حاصل از وجود ساز و کار حل و فصل اختلافات سازمان نسبت به رعایت مقررات و حفظ حقوق و تعهدات، به طور مستقیم بر عملکرد بازرگانان تأثیر می‌گذارد. نکته بسیار مهم این است که بازرگانان، در گذشته، به طور سنتی خسارت ناشی از سیاست‌های تجاری و مالی مؤثر بر تجارت کشورهای متبوع شرکا و طرف‌های تجاری خود (و حتی کشورهای خودشان) را تقریباً غیر قابل جبران می‌دانسته‌اند و تنها کاری که در قبال چنین خطری انجام می‌دادند این بود که ریسک مربوطه را در محاسبه قیمت کالا در نظر می‌گرفتند. این اقدام یا از طریق افزایش حق بیمه به افزایش قیمت می‌انجامید و یا به طور مستقیم چنین نتیجه‌ای می‌داد. حال آنکه این روش نه تنها برخلاف انتظار آنان به جبران خسارت‌شان نمی‌انجامید بلکه هیچ کمکی به جریان تجارت نمی‌کرد. به هر حال، اولاً وجود احتمال وارد شدن خسارت به بازرگانان در عرصه تجارت بین‌الملل به علت عملکرد و سیاست‌های مؤثر بر تجارت دولت‌ها، به تنهایی عاملی در جهت محدودیت جریان تجارت بین‌الملل است؛ و ثانیاً روش‌های مبتنی بر محاسبه ریسک مربوطه هم، به علت افزایش قیمت کالا و خدمات، هرگز به نتیجه مطلوب بازرگانان یعنی افزایش تجارت مطمئن در سطح بین‌المللی نمی‌انجامد. سازمان جهانی تجارت با پوشش دادن تقریباً تمامی حوزه‌های مؤثر بر تجارت، در سیاست‌ها و عملکرد دولت‌های عضو، مقررات و الزاماتی را پیش روی آن‌ها گذاشته است؛ ساز و کار حل و فصل اختلافات هم به عنوان ضمانت اجرایی این مقررات و الزامات به طور بی‌سابقه‌ای این امکان را به بازرگانان داده که در صورت مشاهده اعمال، سیاست‌ها یا اقدامات دولتی خلاف این مقررات و الزامات، موضوع راز طریق دولت خود در «رکن حل و فصل اختلافات»



سازمان مطرح و خسارات وارده را جبران کنند. سازمان جهانی تجارت به عنوان مجمعی برای مذاکرات، حل و فصل اختلافات و بررسی سیاست‌های تجاری شناخته شده است. از دیدگاه بازرگانان دو وظیفه اخیر این سازمان اهمیت ویژه‌ای دارند، چرا که به طور مستقیم بر افزایش قابلیت پیش بینی در تجارت بین‌الملل موثرند.

اما بازرگانان باید در نظر داشته باشند که سازمان جهانی تجارت محل حل و فصل اختلافات خصوصی ناشی از رابطه تجاری خاص فیما بین آنها و طرف‌های تجاری‌شان نیست. دعاوی خصوصی افراد در حیطه حقوق خصوصی قرار دارد، حال آن که سازمان جهانی تجارت ناظر بر عملکرد دولت‌ها در حوزه حقوق بین‌الملل عمومی است. دعاوی مطروحه در سازمان، مشمول حقوق تجارت نیست که روابط خصوصی اشخاص را حتی در سطح تجارت بین‌الملل تنظیم می‌کند، بلکه این دعاوی در قلمرو حقوق بین‌الملل قرار دارند که تنظیم کننده روابط دولت‌ها و سازمان‌های بین‌الدول است و اصول و قواعد آن با حقوق خصوصی تفاوت دارد. از سوی دیگر، دعاوی مطروحه در «رکن حل اختلاف» سازمان، دعاوی بین دولت‌هاست و بازرگانان تنها از طریق دولت متبوع خود، در جریان دعوی قرار می‌گیرند و البته اطلاعاتی که آنان در مورد اقدامات و سیاست‌های دولت‌های دیگر به دست می‌آورند و در اختیار دولت متبوع خود قرار می‌دهند، حائز اهمیت بسیاری است.

در نهایت، اولاً لازم است برای بهره‌جویی بهینه از ساز و کار مربوطه، بازرگانان اولاً اقدام به تشکیل مجموعه‌هایی از قبیل سندیکاها یا مجامع صنفی در سطح بخشی و فرابخشی کنند تا اطلاعاتی به دست آمده هر یک از آنان در حوزه فعالیت خود، در مورد سیاست‌ها و اقدامات دولت‌های دیگر، برای سایر بازرگانان نیز قابل استفاده باشد؛ ثانیاً، در جهت تسهیل تبادل اطلاعات، باید ارتباطی منسجم و سازمان یافته با دولت برقرار کنند. ضمن این که افزایش قدرت علمی و سطح آگاهی نسبت به حقوق و تعهدات ناشی از مقررات سازمان جهانی تجارت برای تضمین تأمین منافع آنان ضروری است که به طرق مختلفی قابل حصول است.

## ۵- بررسی آماری فعالیت ساز و کار حل و فصل اختلافات سازمان تجارت جهانی

از دی ماه ۱۳۷۳ تا زمستان ۱۳۸۱، ۲۷۹ اختلاف برای حل و فصل به رکن حل اختلاف سازمان جهانی تجارت ارجاع شده است. حدود ۱۸۰ مورد از این اختلافات را کشورهای توسعه یافته و حدود ۱۰۰ مورد را کشورهای در حال توسعه طرح کرده‌اند. در حدود ۱۷۰ پرونده کشورهای توسعه یافته و حدود ۱۱۰ پرونده کشورهای در حال توسعه طرف دعوی واقع شده‌اند. حدود ۱۰۵ پرونده را کشورهای توسعه یافته علیه کشورهای توسعه یافته به عملکرد و اقدامات کشورهای در حال توسعه اعتراض کرده‌اند. در حدود ۷۰ پرونده، کشورهای توسعه یافته به عملکرد و اقدامات کشورهای در حال توسعه اعتراض کرده‌اند. در ۶۰ پرونده، کشورهای در حال توسعه از کشورهای در حال توسعه دیگر شکایت کرده‌اند؛ سرانجام، در ۶۰ پرونده کشورهای در حال توسعه علیه کشورهای توسعه یافته طرح

دعوی کرده‌اند. (۶) البته برخی پرونده‌ها پیش از یک خواهان و یا خواننده داشته‌اند. از اعداد و ارقام یاد شده به خوبی روشن می‌شود که کشورهای در حال توسعه کاملاً در عملکرد ساز و کار حل و فصل اختلافات سازمان جهانی تجارت فعال بوده‌اند. اگر به این نکته توجه کنیم که قسمت اعظم تجارت جهانی بین کشورهای توسعه یافته صورت می‌گیرد، به این نکته مثبت خواهیم رسید که کشورهای در حال توسعه در واقع حتی بیش از حد انتظار از این ساز و کار سود جسته‌اند.

بررسی‌های صورت گرفته نشان می‌دهد که آمریکا، اتحادیه اروپا، کانادا، ژاپن، مکزیک، هندوستان و تایلند به ترتیب بیشترین سهم را در طرح دعوی به عنوان خواهان داشته‌اند، اتحادیه اروپا، آمریکا، ژاپن، کره جنوبی، هندوستان و برزیل هم به ترتیب بیشترین سهم را در شرکت در پرونده‌ها، به عنوان خواننده، داشته‌اند. تعداد پرونده‌ها نشان گر اعتماد هر چه بیشتر کشورها به عملکرد ساز و کار حل و فصل اختلافات سازمان جهانی تجارت و خودداری آن‌ها از اقدامات یک جانبه برای حفظ حقوق متصوره شان است. به ویژه، که مطالعات نشان می‌دهد که معمولاً نتیجه رسیدگی‌ها به نفع خواهان بوده و خوانندگان دعوی نیز در صورت صدور حکم علیه آن‌ها در تقریباً تمامی موارد به توصیه‌های رکن حل اختلاف عمل کرده‌اند.

طی سال‌های ۲۰۰۲-۱۹۹۵ در مجموع ۲۷۶ پرونده به شرح زیر، در رکن حل اختلاف سازمان طرح شده که موضوع آن‌ها اعتراض کشورهای خواهان علیه اقدامات و سیاست‌های کشورهای خواننده در زمینه‌های مختلف بوده است.

سال	پرونده
۱۹۹۵	۲۲
۱۹۹۶	۴۲
۱۹۹۷	۴۶
۱۹۹۸	۴۴
۱۹۹۹	۳۱
۲۰۰۰	۳۰
۲۰۰۱	۲۷
۲۰۰۲	۳۵

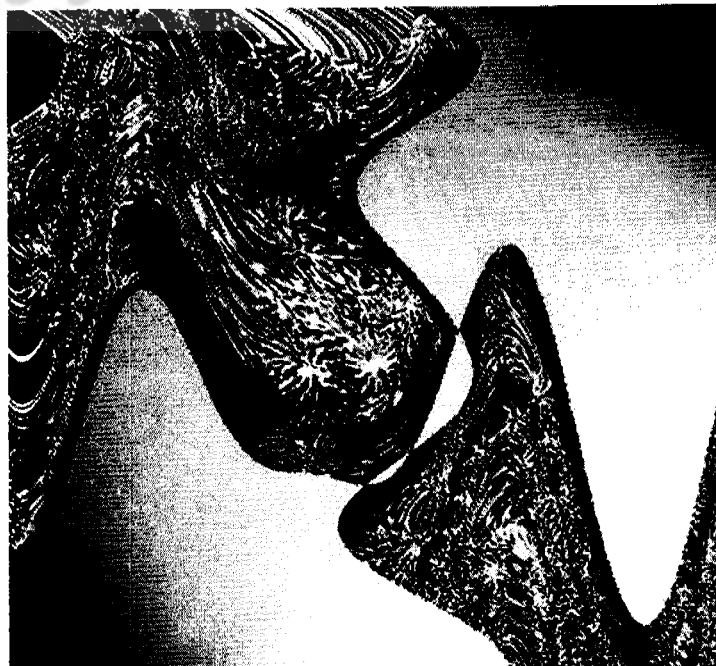
ماخذ:

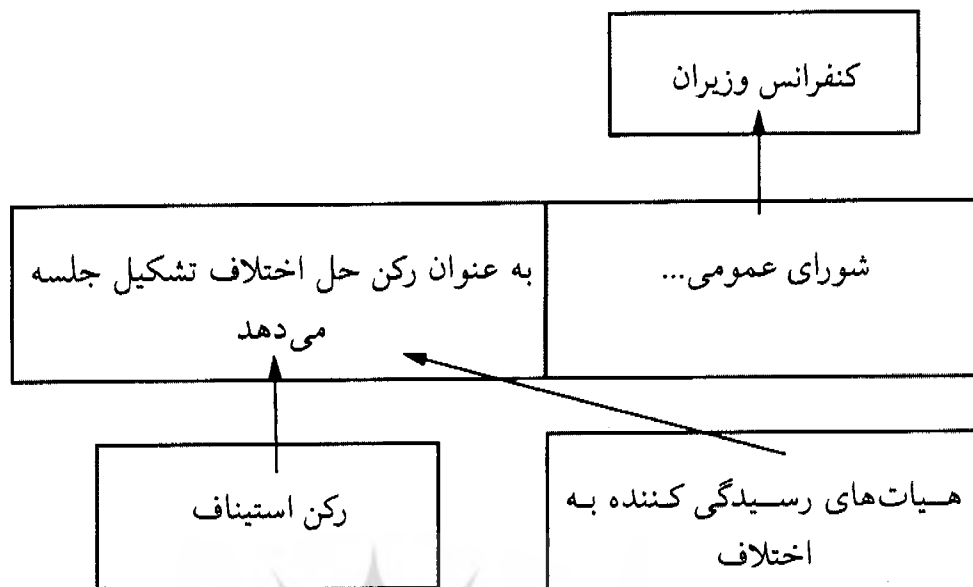
www.wto.org/english/tratope/dispuie/dispuie.htm

در نزدیک به ۱۱۰ پرونده، اقدامات (یا موانع) غیر تعرفه‌ای موضوع دعوی را تشکیل داده‌اند که شامل انواع محدودیت‌ها و ممنوعیت‌های اعمال شده بر تجارت بین‌الملل بوده‌اند. اقدامات ضد دامپینگ کشور خواننده در نزدیک به ۴۵ پرونده مورد اعتراض خواهان قرار گرفته است. در ۳۰ پرونده اقدامات حفاظتی مورد اعتراض قرار گرفته‌اند. در تقریباً ۲۰ پرونده قوانین و عملکرد مالیاتی کشور خواننده مورد اعتراض خواهان بوده است. در نزدیک به ۲۰ پرونده تعرفه‌ها و عوارض گمرکی موضوع دعوی بوده‌اند. یارانه‌ها در ۱۰ پرونده و اقدامات جبرانی اتخاذ شده در قبال یارانه‌ها هم در ۱۰ مورد موضوع اختلاف بوده‌اند. اقدامات و ضوابط مؤثر بر تجارت و سرمایه گذاری در ۶ مورد موضوع دعوی بوده‌اند. خریدهای دولتی در ۴ پرونده مورد اعتراض قرار گرفته‌اند. موضوعات مربوط به جنبه‌های تجاری حقوق مالکیت فکری در نزدیک به ۲۰ پرونده موضوع اختلاف بوده‌اند. این موضوعات به ترتیب عبارت‌اند از: حق اختراع ۱۱ مورد، علائم تجاری ۲ مورد، حق نسخه برداری ۵ مورد و سایر موضوعات مالکیت فکری ۲ مورد. (۷) در زمینه اقدامات یا موانع غیر تعرفه‌ای نیز این توضیح لازم است که این اقدامات بیشتر شامل محدودیت‌ها و ممنوعیت‌های وارداتی، سهمیه‌های وارداتی، اقدامات مؤثر بر صادرات، رژیم‌های حاکم بر ورود، فروش و توزیع کالا، قواعد مربوط به علائم مبدأ، رویه‌های بازرسی کالا، استانداردها و در نهایت رویه‌های طبقه بندی و ارزش گذاری گمرکی می‌شوند.

## ۶- بررسی تحلیلی برخی دعاوی مطروحه در رکن حل و فصل اختلافات سازمان جهانی تجارت

برای آنکه با نحوه کار در «رکن حل اختلاف» سازمان آشنا شویم دو قضیه مطروحه را به عنوان نمونه در اینجا بررسی می‌کنیم. اولین قضیه‌ای که مورد مطالعه قرار می‌دهیم، به شکایت هندوستان علیه اقدامات مؤثر بر واردات پیراهن و بلوزهای پشمی در کشور آمریکا (پرونده شماره WT/DS۳۳) مربوط می‌شود. به موجب





دوره زمانی حل اختلافات در سازمان تجارت جهانی

۶۰ روز	مشاورتها، میانجی گری و غیره
۴۵ روز	تشکیل هیات رسیدگی به اختلافات و تعیین اعضای هیات
۶ ماه	تسلیم گزارش نهایی هیات رسیدگی کننده به طرفین اختلاف
۳ هفته	تسلیم گزارش نهایی هیات رسیدگی کننده به اعضای WTO
۶۰ روز	تصویب گزارش هیات توسط رکن حل اختلاف (در صورت عدم درخواست استیناف)
جمع ۱ سال	(در صورت عدم درخواست استیناف)
۶۰ تا ۹۰ روز	تسلیم گزارش رکن استیناف (در صورت استیناف)
۳۰ روز	تصویب گزارش استیناف توسط رکن حل اختلاف
جمع ۱۵ ماه	(در صورت استیناف)

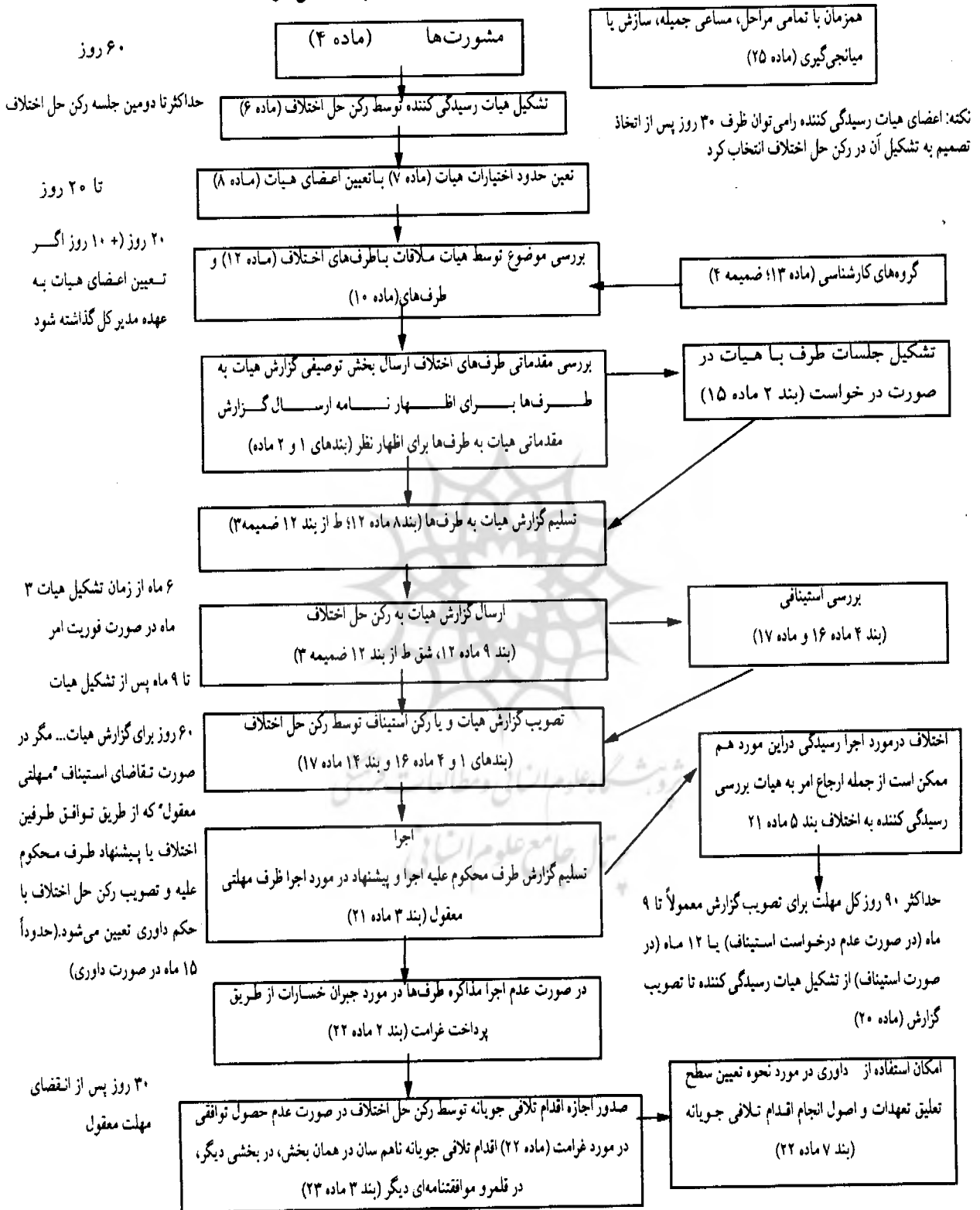
Understandin the WTO: Settling Disputes, A Unique Contribution,

ماخذ:

[www.wto.org/thewto\\_e/whatis\\_e/tif\\_e/displ\\_e.htm](http://www.wto.org/thewto_e/whatis_e/tif_e/displ_e.htm)

## نمودار ۲- فرایند حل و فصل اختلافات در سازمان جهانی تجارت

مراحل مختلفی که ممکن است اختلاف در سازمان طی کند. در تمامی مراحل، کشورها تشویق می شوند به منظور حل موضوع «بیرون از محکمه» با هم مشورت کنند. در این مراحل می توان از مدیر کل سازمان درخواست انجام مساعی جمیله، میانجی گری یا کمک برای حصول سازش کرد.



مورد پژوهش مهلت‌های مقرر در مراحل مختلف رسیدگی به اختلاف در عمل

زمان (آغاز قضیه = ۰)	مهلت	تاریخ	اقدام
-۵ سال		۱۹۹۰	قانون هوای پاک ایالات متحده تغییراتی را در محدودیت‌های اعمال شده بر واردات بنزین ایجاد کرد.
-۴ ماه		سپتامبر ۱۹۹۴	ایالات متحده به موجب قانون هوای پاک محدودیت‌هایی را بر واردات بنزین وارد می‌کند
۰	۶۰ روز	۲۳ ژانویه ۱۹۹۵	ونزوئلا به رکن حل اختلاف شکایت می‌کند و درخواست انجام مشورت یا ایالات متحده را می‌نماید.
+۱ ماه		۲۴ فوریه ۱۹۹۵	مشورت‌ها انجام می‌شود و به شکست می‌انجامد.
+۲ ماه		۲۵ مارس ۱۹۹۵	ونزوئلا از رکن حل اختلاف تقاضای تشکیل هیات رسیدگی کننده می‌کند.
+۲/۵ ماه	۳۰ روز	۱۰ آوریل ۱۹۹۵	رکن حل اختلاف با تشکیل هیات رسیدگی کننده موافقت می‌کند. ایالات متحده این تصمیم را بلوکه نمی‌کند.
+۳ ماه		۲۸ آوریل ۱۹۹۵	اعضای هیات رسیدگی کننده تعیین می‌شوند. (در ۳۱ مه همین هیات مسوول رسیدگی به شکایت برزیل نیز می‌شود.)
+۶ ماه	۹ ماه	۱۰ تا ۱۵ ژوئیه ۱۹۹۵	هیات رسیدگی کننده تشکیل جلسه می‌دهد.
+۱۱ ماه		۱۱ دسامبر ۱۹۹۵	هیات رسیدگی کننده گزارش مقدماتی خود را برای اظهار نظر تسلیم ایالات متحده و ونزوئلا و برزیل می‌کند.
+۱ سال		۲۹ ژانویه ۱۹۹۶	هیات رسیدگی کننده گزارش نهایی خود را تسلیم رکن حل اختلاف می‌کند.
+۱۳ ماه		۲۱ فوریه ۱۹۹۶	ایالات متحده در خواست استیناف می‌کند.
+۱۵ ماه	۶۰ روز	۲۹ آوریل ۱۹۹۶	رکن استیناف گزارش خود را تسلیم می‌کند.
+۱۶ ماده	۳۰ روز	۲۰ مه ۱۹۹۶	رکن حل اختلاف گزارش‌های هیات رسیدگی کننده و رکن استیناف را تصویب می‌کند.
+۲۲/۵ ماه		۳ دسامبر ۱۹۹۶	ایالات متحده و ونزوئلا در مورد این که ایالات متحده باید چه کند به توافق می‌رسند (مهلت اجرا ۱۵ ماه از ۲۰ مه ۱۹۹۶ تعیین می‌شود)
+۲۳/۵ ماه		۹ ژانویه ۱۹۹۷	ایالات متحده اولین گزارش ماهانه در خصوص وضعیت اجرا را تسلیم رکن حل اختلاف می‌کند.
+۳۱ ماه		۱۹ اوت ۱۹۹۷	ایالات متحده مقررات جدیدی را به تصویب می‌رساند.
+۳۱ ماه		۲۰ اوت ۱۹۹۷	پایان دوره مورد توافق در مورد اجرا

ماخذ:

Understanding the WTO: Settling Disputes, Case Study: The Time Table in Practice,

[www.wto.org/thewto\\_e/whatis\\_e/tif\\_e/disp3\\_e.htm](http://www.wto.org/thewto_e/whatis_e/tif_e/disp3_e.htm)

«موافقتنامه منسوجات و پوشاک» (ATC)<sup>(۸)</sup>، کشورهای عضو ملزم اند محدودیت‌های تبعیض آمیز اعمال شده بر منسوجات و پوشاک وارده را به تدریج طی یک دوره ۱۰ ساله، یعنی تا اول ژانویه ۲۰۰۵، حذف کنند.<sup>(۹)</sup> ضمن اینکه آن‌ها باید از اعمال محدودیت‌های جدید خودداری کنند. اگرچه هدف این موافقتنامه تسهیل و تسریع حذف محدودیت هاست، با این حال موافقتنامه به کشورهای واردکننده اجازه داده است چنانچه واردات انواع خاصی از منسوجات به صنایع داخلی تولیدکننده کالای مشابه، خسارت جدی وارد کند یا خطر ایراد چنین خسارتی موجود باشد، دست به اقدامات حفاظتی موقت بزنند. ماده (۶) موافقتنامه، عوامل اقتصادی (از قبیل تغییر در میزان تولید، بهره‌وری، بکارگیری ظرفیت‌ها، موجودی، سهم بازار، صادرات، دستمزدها، اشتغال، قیمت‌های داخلی، سود و سرمایه‌گذاری) را بر شمرده است که باید در تعیین اینکه آیا افزایش واردات به ایراد خسارت می‌انجامد یا خیر مورد توجه قرار گیرند. به علاوه، همین ماده مقرر می‌دارد که چنانچه ایجاد خسارت جدی مورد نظر یا احتمال ایجاد آن ناشی از عوامل دیگری از قبیل تحولات در فن آوری یا تغییر در سلاقی مصرف‌کنندگان باشد، استفاده از اقدامات حفاظتی ممنوع است. آمریکا در ۱۸ آوریل ۱۹۹۵ طی اقدامی حفاظتی، واردات پیراهن و بلوز پشمی از هندوستان را محدود کرد. با اعتراض هندوستان، آمریکا در مورد این ادعایش که واردات پیراهن و بلوزهای پشمی موجب ایجاد خسارت جدی به صنایع داخلی‌اش می‌شد، مشورت‌هایی با هندوستان به عمل آورد. در پی بی نتیجه ماندن مشورت‌ها، هندوستان در اول آوریل ۱۹۹۶ قضیه را برای حل اختلاف در «رکن حل اختلاف» مطرح کرد. هیات رسیدگی کننده تشکیل شد و پس از بررسی موضوع به این نتیجه رسید که آمریکا در تعیین اینکه آیا افزایش واردات موجب خسارت صنایع داخلی‌اش می‌شود یا خیر، تمامی متغیرهای اقتصادی را که به موجب ماده (۶) «موافقتنامه منسوجات و پوشاک» باید در تعیین رابطه علی میان آسیب وارده به صنعت داخلی و افزایش واردات مورد توجه قرار دهد، بررسی نکرده است. به نظر هیات رسیدگی کننده، آمریکا برخلاف دستور ماده (۶) در بررسی اینکه خسارت وارده به صنعت داخلی نتیجه تحولات در فن آوری یا تغییر در سلاقی مشتریان و مصرف‌کنندگان بوده یا نه، نیز مرتکب قصور شده بود. هیات رسیدگی کننده در نتیجه چنین نظر داد که این کشور در استفاده از اقدامات حفاظتی موقت مورد نظر مرتکب نقض تعهدات خود بر اساس «موافقتنامه منسوجات و پوشاک» شده است. هیات در گزارش نهایی توصیه کرد آمریکا از اقدامات مزبور دست بردارد. سرانجام، این کشور از دستور هیات پیروی کرد.<sup>(۱۰)</sup>

قضیه دیگری که به خصوص با هدف جانی بررسی اهمیت و کارکرد جداول زمانی رسیدگی در رکن حل اختلاف مورد مطالعه قرار گرفته است، به اعتراض ونزوئلا نسبت به وضع استانداردها در آمریکا در مورد بنزین (پرونده شماره WT/DS۲ مربوط می‌شود. ونزوئلا در تاریخ ۲۳ ژانویه ۱۹۹۵ به رکن حل اختلاف اطلاع داد که آمریکا در حال اعمال مقرراتی است که واردات بنزین را مورد تبعیض قرار می‌دهد و رسماً خواستار آغاز مشورت‌ها با این کشور شد. تنها یک سال بعد از این تاریخ (یعنی در ۲۹ ژانویه ۱۹۹۶) بود که هیات رسیدگی به اختلاف، گزارش نهایی را تسلیم کرد (تا آن زمان بنزین نیز با طرح شکایتی در آوریل ۱۹۹۶، وارد قضیه شده بود. همان هیات رسیدگی مسوول رسیدگی بر هر دو شکایت شد). آمریکا از تصمیم هیات رسیدگی در خواست استیناف کرد. رکن استیناف به سرعت به موضوع رسیدگی کرد و رکن حل اختلاف در تاریخ ۲۰ مه ۱۹۹۶، یعنی فقط یک سال و چهار ماه بعد از طرح اولین شکایت، گزارش رکن استیناف را تصویب کرد. سپس آمریکا و ونزوئلا ظرف شش ماه و نیم، در مورد اینکه چگونه باید رضایت ونزوئلا جلب شود توافق کردند. مهلت اجرای راه حل قضیه، ۱۵ ماه بعد از پایان مرحله استیناف (یعنی از ۲۰ مه ۱۹۹۶ تا ۲۰ اوت ۱۹۹۷) تعیین شد. رکن حل اختلاف در طول این دوره بر نحوه اجرای توافقات طرفین و توصیه‌های رکن حل اختلاف نظارت داشت. برای مثال، آمریکا بر اساس تعهدش در تاریخ‌های ۹ ژانویه و ۱۳ فوریه ۱۹۹۷، دو «گزارش وضعیت اجرا» را تسلیم رکن حل اختلاف کرد. علت طرح دعوی آن بود که این کشور استانداردهای سخت گیرانه‌تری را در مورد ویژگی‌های شیمیایی بنزین وارداتی نسبت به بنزین تولید و پالایش شده در داخل کشور وضع کرده بود. ونزوئلا (و بعداً برزیل) معتقد بودند که این اقدام غیر عادلانه است چرا که استانداردهای مورد نظر در مورد بنزین آمریکایی اعمال نمی‌شود و این ناقص اصل «رفتار ملی» است؛ ضمناً

بر اساس استثنائات قواعد سازمان جهانی تجارت در مورد حفاظت از محیط زیست و بهداشت قابل توجه نیست. هیات رسیدگی کننده نظر ونزوئلا و برزیل را پذیرفت. گزارش رکن استیناف نیز (تنها با اعمال اصلاحاتی در تفاسیر حقوقی هیات رسیدگی کننده) نتیجه‌گیری‌های هیات رسیدگی کننده را تأیید کرد. آمریکا هم در نهایت با ونزوئلا توافق کرد که مقررات خود را ظرف ۱۵ ماه اصلاح کند. این کشور در تاریخ ۲۶ اوت ۱۹۹۶ به رکن حل اختلاف گزارش داد که در تاریخ ۱۹ اوت آن سال (یعنی در مهلت مقرر) مقررات جدیدی را جایگزین مقررات قبلی خود کرده است.<sup>(۱۱)</sup> شایان ذکر است که در هر دو این قضایا، این صادرکنندگان کالا یعنی بازرگانان بودند که دولت‌های متبوع خود را از وجود موازین خلاف مقررات سازمان جهانی تجارت در کشورهای دیگر مطلع کردند؛ همچنین آن‌ها در جریان رسیدگی به پرونده و اجرای توصیه‌های رکن حل اختلاف، در تعامل با دولت متبوع خود بودند. به علاوه در این دو قضیه شاهد اهمیت و تأثیرات مثبت دو مساله مهم نحوه عملکرد اجماع در رکن حل اختلاف و توافق طرفین در مورد راه حل‌ها نیز هستیم.

#### پی‌نوشت‌ها:

۱. موافقتنامه عمومی تعرفه و تجارت ۱۹۴۷، برای ملاحظه متن موافقتنامه رجوع شود به:
  - WTO Agreements Series, GATT 1994 and 1947, WTO Publications, 1999.
  ۲. تفاهمنامه راجع به قواعد و رویه‌های حاکم بر حل و فصل اختلافات است.
  - 3- Dispute Settlement Body
  - 4 - Appellate Body
  - 5- Understanding the WTO: Settling Disputes  
www.wto.org/english/thewtoe/whatis/disple.htm
  - 6- Dispute Settlement, Disputes Chronologically  
www.wto.org/english/tratope/dispuce/disputatusc.htm
  ۷. آمار مربوطه از بررسی موضوع دعوی مطروحه در رکن حل و فصل اختلافات WTO به دست آمده است.
  - 8- Agreement on Textiles and Clothing
  - 9- WTO Trade Policy Courses, Textiles, 2002, pp. 609-612.
  - 10- WTO.DS33,  
www.wto.org/english/tratope/dispuce/dispusubjectsindexe.htm#mk50
  - 11- WTO.D.S.2 and D.S.4,  
www.wto.org/english/tratope/dispuce/dispusubjectsindexe.htm#mk50
- #### منابع:
۱. «سند نهایی دور اروگوئه» (گات)، موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، ۱۳۷۳.
  ۲. «راهنمای تجاری دور اروگوئه»، موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، ۱۳۷۵.
  ۳. ضیایی بیگدلی، محمدرضا، حقوق بین الملل عمومی، چاپ پنجم ۱۳۶۹.
  - 4- WTO, "Legal Texts - Marrakesh Agreement",  
http://www.wto.org/docsc/legale/28dsue.htm
  - 5- WTO, "Dispute Settlement Understanding",  
http://www.wto.org/english/tratope/dipue/dsue.htm
  - 6- WTO, Dispute Settlement Gateway, WTO Publications 2002
  - 7- The World Trade Organization, Understanding the WTO, WTO Publications, 2002.